

Jovana Trbojević¹ : **SOCIJALNE KARAKTERISTIKE DECE**
Jelica Petrović : **KOJA USPOSTAVLJAJU PRIJATELJSKE**
DIJADE

Odsek za psihologiju,
Filozofski fakultet,
Univerzitet u Novom Sadu

Uspostavljanje prijateljske dijade predstavlja razvojni zadatak dece i indikator je socijalne adaptacije koja ima relevantnu ulogu u celokupnom razvoju individue. S obzirom na to da je prijateljstvo, pre svega, socijalni odnos, ovo istraživanje se bavilo pitanjem da li postoje razlike u socijalnim karakteristikama dece sa i bez prijatelja na ranom osnovnoškolskom uzrastu. Kao relevantne varijable po kojima bi se razlikovala deca koja imaju prijatelja i deca koja nemaju prijatelja, uzete su prosocijalno ponašanje, socijalna prihvaćenost i socijalni uticaj koji ujedno predstavljaju indikatore socijalne adaptacije. Uzorak se sastojao od 101 deteta, koja su podeljena u dve grupe (deca koja imaju prijatelja = 54; deca koja nemaju prijatelja = 47). Razdvajanje dece u grupe koje imaju i koje nemaju prijatelja je izvršeno na osnovu sociometrijskog postupka. Pored sociometrijskog postupka, primenjena je i Skala procene prosocijalnog ponašanja u forma za učiteljice. Rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika između dve grupe dece po pitanju svih indikatora socijalne adaptacije. Rezultati ukazuju da deca koja imaju prijatelja ranije ispunjavaju razvojni zadatak formiranje prijateljske dijade i pokazuju viši stepen socijalne adaptacije.

Ključne reči: dečija prijateljstva, sociometrijski postupak, socijalni uticaj, prosocijalno ponašanje, socijalna adaptacija

¹ Adresa autora: jovana.trbojevic88@gmail.com

Primljeno: 09. 05. 2014.
Primljena korekcija: 20. 06. 2014.
Prihvaćeno za štampu: 26. 06. 2014.

Već nakon par meseci života, dete formira interpersonalne odnose, prvo sa roditeljima (starateljima) (Bowlby, 1973), zatim i sa osobama iz okoline. Rano uspostavljanje interpersonalnih odnosa ukazuje na izvornu potrebu čoveka za bliskošću, zaštitom i podrškom, kao i na njihovu ulogu u razvoju i životu individue. Prijateljske dijade, kao specifični oblik interpersonalnog odnosa, imaju veliku ulogu u životu svake osobe, kako u detinjstvu tako i u odrasloj dobi. Prijateljstvo predstavlja socijalni odnos, zasnovan na uzajamnom sviđanju i bliskosti (Schofield, 1981) u okviru kojeg dolazi do recipročne emocionalne razmene i intimnosti (Kurth, 1970). Sviđanje je povezano sa prijateljstvom, tj. prijateljstva se formiraju na osnovu uzajamnog privlačenja koje dovodi do zadovoljstva i uživanja u društvu te osobe (Bukowski, Newcomb, & Hartup, 2001).

Kada su deca u pitanju, njihova definicija prijatelja zavisi od uzrasta na kom se nalaze. Na starijem uzrastu deca koriste pojam brige za opis prijateljske dijade, njihovi interpersonalni odnosi se ne baziraju samo na situacionim faktorima (Vasta, Haith, & Miller, 2005), što je upravo slučaj kod mlađe dece, koja svoja prijateljstva zasnivaju na trenutnim akcijama, igri, njihova prijateljstva nisu trajna, menjaju se u zavisnosti od situacije u kojoj se nalaze. Tako se na mlađem uzrastu prijateljstva zasnivaju na fizičko-geografskom prostoru (Corsaro, 1981), dok na kasnijem uzrastu deca stižu kompleksnija shvatanja prijateljstva. Kada bismo pokušali da razgraničimo dečije shvatanje prijateljstva u zavisnosti od uzrasta na kom se nalaze, mogli bismo reći da deca na predškolskom uzrastu prijateljstvo vide u terminima zajednička aktivnost i fizička blizina, na školskom uzrastu u terminima konformisanost i kooperacija, a na predadolescentnom uzrastu u terminima uzajmnost, bliskost, lojalnost, prihvaćenost, samootkrivanje (Krnjajić, 1990).

Polazeći od shvatanja Bandure, po kojem individua uči različite oblike ponašanja putem modela (Bandura, 1986), pa od shvatanja Piageta da se dete razvija kroz interakciju sa sredinom, pre svega kroz interakciju sa vršnjacima u kojoj je zastupljen ravnopravan odnos (O'Donnell, 2006), i shvatanja Vygotskog da vršnjačke interakcije i druženje pružaju detetu modele za usvajanje veština koje ono zatim mora da internalizuje i savlada (Vygotsky, 1977), socijalni i razvojni psiholozi ističu značaj grupe na razvoj individue koji se odvija usled interakcije sa okolinom tj. osobama iz okruženja.

Prva socijalna grupa kojoj dete pripada jeste porodica. Unutar porodice dete usvaja različite obrasce ponašanja koji su karakteristični za njegovu porodicu. Polaskom u vrtić, zatim u prvi razred, dete ulazi u novu socijalnu sredinu koja vrednuje određene oblike ponašanja i veštine. Na tom novom makronivou vršnjačka grupa, preciznije, prijateljske dijade, predstavljaju mikrosistem, kontekst unutar kojeg dete nastavlja da učvršćuje stare, i usvaja nove oblike ponašanja, stavove i veštine (Glick & Rose, 2011).

Uloga prijateljske dijade u razvoju individue

Period detinjstva predstavlja temelj na osnovu kojeg se kasnije razvijaju i grade drugi odnosi i veštine, odnosno na osnovu kojeg se čovek kasnije razvija u celokupnu individu. Prijatelji u ovom periodu stoga imaju značajnu ulogu, jer pružaju mogućnost razvijanja kognitivnih, socijalnih i emocionalnih veština (Bukowski et al., 2001; Newcomb & Bigwell, 1995), takođe, oni mogu imati motivacioni doprinos modelovanjem pozitivnih socijalnih oblika ponašanja (Hartup & Stevens, 1997). Naime, istraživanja su pokazala da se izbor prijatelja u detinjstvu i adolescenciji pre svega vrši na osnovu principa sličnosti, gde se ubraja i slično ponašanje članova dijade (McNamara, Barry, & Wentzel, 2006; Trbojević i Petrović, 2014). Stoga, ukoliko se jedan član dijade ponaša na socijalno prihvatljiv način i drugi član će težiti da se ponaša na sličan način, kako bi se održala uzajamna sličnost među članovima dijade (Trbojević i Petrović, 2014), koja čini samu dijadu harmoničnijom. Prijatelji ustvari, međusobno podstiču ona ponašanja koja su slična njima samima (Hartup, 1983, prema McNamara et al., 2006).

Uzimajući u obzir da su tri osnovne funkcije prijateljstva: 1. prenošenje informacija i znanja o problemima odrastanja, što paralelno doprinosi socijalizaciji dece; 2. „pozornica” za razmenu i stupanje u različite interakcije i 3. razvijanje dečijeg selfa (Suttles, 1970, prema Fine, 1981), prijatelji ustvari predstavljaju modele za učenje različitih oblika ponašanja i veština. Ravnopravan odnos među članovima dijade dovodi do slobodnije razmene informacija i lakšeg usvajanja znanja i veština, jer ne postoji potreba za dominacijom ili autoritetom (O'Donnell, 2006). Upravo zbog specifičnosti takvog odnosa i funkcije istog, pokazalo se da prijatelji na ranom uzrastu potpomažu rešavanje konflikta, povećavaju saradljivost i detetovu spremnost da deli (Newcomb & Bagwell, 1995), razvijaju efikasniju komunikaciju, spremnost da se pomogne i pruži podrška vršnjacima (Asher & Renshaw, 1981), tako što uzajamno uče adekvatne oblike ponašanja i iste isprobavaju unutar dijade pre ispoljavanja nekog ponašanja u kolektivu.

Poređenjem interakcije između prijatelja i poznanika, pokazano je da prijateljski odnosi doprinose razvoju i adaptaciji, da omogućavaju sagledavanje sebe i povećavaju samopouzdanje, i da utiču na sagledavanje drugih i sveta (Ladd & Kochenderfer, 2001). Isto tako, prijateljstva imaju značajnu funkciju u tranzitornim periodima (da li tokom prelaska u novu školu ili tokom razvoda roditelja) u vidu podrške i prevladavanja stresa (Gifford-Smith & Brownell, 2003).

Ukoliko dete ne ispuni razvojni zadatak – formiranje prijateljske dijade, pod rizikom je da razvije nestabilno mentalno zdravlje, poteškoće u učenju i školi (Krnjajić, 1990), kao i rizične oblike ponašanja (Farmer et al., 2011). Neprihvaćenost od strane vršnjaka, nemanje prijatelja, generalno maladaptivno

utiče na socio-emocionalni razvoj osobe i predstavlja prepreku za kasnije interpersonalne odnose u odraslom dobu (Trbojević, 2013).

Kada se uzmu u razmatranje interpersonalni odnosi i njihov uticaj na život individue, često se zanemari najvažniji razlog njihovog postojanja, a to je ispunjavanje osnovne ljudske potrebe za društvom. Upravo tu potrebu ispunjavaju prijateljstva (Savin-Williams & Berndt, 1990, prema Buhrmester, 2001). Pored ove potrebe, prijateljstva pružaju osobi osećaj sigurnosti, ljubavi, intimnosti, pružaju utočište i siguran prostor gde osoba može da dobije podršku i razumevanje. Ispunjenje ovih potreba je izuzetno važno za decu, pogotovo prilikom ulaska u novu sredinu kao što je prvi razred u vidu smanjenja stresa i bolje adaptacije.

Prijateljske dijade i socijalne karakteristike dece

Posmatrajući vršnjački kontekst kao izvor socijalno adaptivnog ponašanja, Crickova i Dodge (Crick & Dodge, 1994) ističu uspostavljanje odnosa sa vršnjacima, ispoljavanje socijalno kompetentnog i inhibiranje nekompetentnog ponašanja, kao ključne pokazatelje socijalne adaptacije koja podrazumeva meru u kojoj individua ispunjava determinisane i razvojno prikladne ciljeve u koje spada formiranje prijateljske dijade. Veliki broj istraživanja vršnjačkog uticaja se bazirao na etološkim teorijskim shvatanjima, koja su naglašavala adaptivnu vrednost vršnjačkih interakcija. Naime, vršnjačke interakcije se posmatraju kao specifična forma socijalnog ponašanja koja ima funkciju promovisanja razvoja adaptivnih obrazaca ponašanja u svakoj narednoj generaciji (Schaffer, 1996). Socijalna adaptacija dovodi do harmoničnijih interpersonalnih odnosa, društveno poželjnog ponašanja, iz kojih individua stiče određene prednosti u vidu pozicije, moći, pripadnosti itd.

Deca koja su deo prijateljske dijade poseduju određene interpersonalne kompetencije koje povećavaju verovatnoću da budu prihvaćena od strane vršnjaka, kao i verovatnoću da dobiju potrebnu socijalnu podršku ukoliko im to zatreba (Vaughn et al., 2000). Iako se veliki broj istraživanja bavio karakteristikama koje su relevantne za vršnjačku prihvaćenost tj. odbačenost, mali je broj empirijskih nalaza koji ukazuju na to koje su socijalne karakteristike relevantne za formiranje prijateljske dijade. Malobrojna istraživanja koja su se bavila neophodnim kompetencijama za formiranje prijateljske dijade, ističu značaj prosocijalnog ponašanja za formiranje prijateljske dijade, kao i to da su deca koja imaju prijatelja prosocijalnija od dece koja nemaju prijatelja (Bowker, Rubin, Burgess, Booth-LaForce, & Rose-Krasnor, 2006; Glick & Rose, 2011; McGuire & Weisz, 1982). Prosocijalno ponašanje predstavlja namerno i voljno ponašanje koje kao rezultat ima pozitivne posledice na druge ljude (Eisenberg & Miller, 1987), kod dece takva ponašanja su pomaganje, briga o drugome, uključivanje

u zajedničku igru (Schaffer, 1996) koja su usko povezana sa terminima u okviru kojih deca shvataju samo prijateljstvo. Kao relevantne individualne karakteristike za uspostavljanje prijateljske dijade, autori Austin i Tompson (Austin & Thompson, 1948) navode kooperaciju, ljubaznost i druželjubivost, gde se takođe može uočiti povezanost tih karakteristika sa karakteristikama koje se navode u okviru dečijeg shvatanja prijateljstva.

Deca koja imaju prijatelja unutar dijade, u većoj meri ispoljavaju pozitivna socijalna ponašanja (Azmitia & Montgomery, 1993; Damon & Killen, 1982; McNamara Barry & Wentzel, 2006; Nelson & Aboud, 1985) koja doprinose razvoju socijalnih kompetencija. Istraživanja su pokazala da deca koja imaju prijatelja imaju viši nivo socijalne kompetencije nego deca koja nemaju prijatelja (Vaughn et al., 2000), kao i to da su deca koja imaju prijatelja prihvaćenija od strane vršnjaka nego deca koja nemaju prijatelja (Vaughn et al., 2000). Viši nivo socijalne kompetencije olakšava interakciju sa vršnjacima i dovodi do razvijanja određenog stepena vršnjačke prihvaćenosti (Krnjajić, 2002; Vaughn et al., 2000). Deca koja su deo prijateljske dijade su responsivnija i recipročnija u odnosima sa vršnjacima u kolektivu, kooperativnija i manje agresivna (Austin & Thomas, 1948; Krnjajić, 1990), što može biti posledica kvaliteta i kvantiteta interakcije među članovima dijade, gde se različiti oblici ponašanja i stavovi prvo isprobavaju i uvežbavaju, i što ih ujedno čini i vidljivijim u odeljenju. Formiranje dijade unutar odeljenja se može posmatrati poželjnim oblikom ponašanja, koje u određenoj meri, pored detetovih individualnih karakteristika, može istaći dete u kolektivu (Krnjajić, 2002), na šta sam kolektiv može reagovati pozitivno ili negativno, ali ne i neutralno, na osnovu čega deca koja imaju prijatelja stižu određeni stepen socijalnog uticaja.

Problem istraživanja

Formiranje i održavanje prijateljske dijade, kao i vršnjačka prihvaćenost i ispoljavanje prosocijalnog ponašanja, smatraju se nekim od indikatora socijalne adaptacije (Crick & Dodge, 1994). Iako postoji veliki broj istraživanja koja su se bavila efektima prijateljskih dijada na razvoj individue, relativno mali broj istraživanja se bavio razlikama dece koja imaju i dece koja nemaju prijatelja, pogotovo kada su u pitanju socijalne karakteristike na mlađem osnovnoškolskom uzrastu dece kada se po prvi put formiraju prave prijateljske dijade. Kako bi se odgovorilo na pitanje da li postoje razlike u socijalnim karakteristikama dece koja imaju prijatelja i dece koja nemaju prijatelja na ranom osnovnoškolskom uzrastu, kao relevantne varijable uzeti su indikatori socijalne adaptacije kao što su socijalna prihvaćenost, socijalni uticaj i prosocijalno ponašanje.

Ranija istraživanja su pokazala da postoje razlike između dece koja imaju prijatelja i dece koja nemaju prijatelja u stepenu prosocijalnog ponašanja (Bowker

et al., 2006; Glick & Rose, 2011; McGuire & Weisz, 1982), stoga i mi polazimo od pretpostavke da će deca koja imaju prijatelja imati viši stepen prosocijalnog ponašanja nego deca koja nemaju prijatelja. Takođe, s obzirom na to da su istraživanja pokazala da su deca koja imaju prijatelja prihvaćenija i vidljivija od strane vršnjaka nego deca koja nemaju prijatelja (Krnjajić, 2002; Vaughn et al., 2000; Wentzel et al., 2004), i mi polazimo od pretpostavke da će deca koja imaju prijatelja imati viši stepen socijalne prihvaćenosti od strane vršnjaka u odeljenju, kao i izraženiji socijalni uticaj nego deca koja nemaju prijatelja.

Metod

Uzorak i postupak

Uzorak u ovom istraživanju je činilo 101 dete (48.5% dečaka) prvog razreda osnovne škole „Sonja Marinković” u Novom Sadu, uzrasta od 7 do 8 godina. Na osnovu sociometrijske metode, deca su podeljena u dve grupe: deca koja imaju prijatelja ($n = 54$) i koja nemaju prijatelja ($n = 47$). Razdvajanje dece u grupe koje imaju i koje nemaju prijatelja je izvršeno na osnovu sociometrijskog postupka u okviru kojeg je uzajamni izbor činio prijateljsku dijadu, a odsustvo istog se posmatralo kao odsustvo prijatelja. Sociometrijska tehnika je primenjena na času, početkom drugog polugodišta prvog razreda, marta 2011. godine.

Instrumenti

Sociometrijska tehnika (Coie et al., 1982). U ovom radu je primenjena tehnika imenovanja u okviru koje se od deteta tražilo da imenuje do tri vršnjaka iz razreda sa kojima bi volelo da se druži ili ne bi volelo da se druži. Na ovaj način su mereni stepen socijalne prihvaćenosti i socijalni uticaj. Socijalni uticaj predstavlja odnos grupe prema detetu, nezavisno do toga da li je dete popularno ili odbačeno, tj. predstavlja stepen u kojem grupa reaguje na pojedinca. Pretpostavka na kojoj se zasniva indeks socijalnog uticaja jeste da što je neko dete više birano ili odbacivano od strane svojih vršnjaka, ono je vidljivije u odeljenju, tj. grupa više reaguje na njega bilo u pozitivnom ili negativnom smislu. Indeks socijalne prihvaćenosti smo računali kao razliku z skora pozitivnog broja izbora i z skora negativnog broja izbora, a indeks socijalnog uticaja (SU) kao zbir z skora pozitivnog broja izbora (zLM) i z skora negativnog broja izbora (zLL). Pozitivan skor na ovim merama ukazuje na veću socijalnu prihvaćenost, odnosno uticaj, a negativan skor ukazuje na manju socijalnu prihvaćenost, odnosno manji uticaj.

Skala procene prosocijalnog ponašanja – forma za učitelje. Za potrebe istraživanja, konstruisana je Skala procene prosocijalnog ponašanja dece, čiju su procenu vršili učitelji. Za procenu prosocijalnog ponašanja dece formulisana

su tri ajtema („pomaže drugim učenicima”, „često radi lepe stvari za druge”, i „razveseljava one koji su tužni ili uznemireni”) s obzirom na to da je uobičajeno da se specifični bihevioralni obrasci ispituju sa svega 3–5 ajtema (npr. Crick & Grotpeter, 1995; Crick et al., 1999; Eisenberg et al., 1996; Grotpeter & Crick, 1996; Kupersmidt & Coie, 1990). Odabrani ajtemi su oni koji su se u velikom broju drugih istraživanja pokazali kao najbolji, tj. najdiskriminativniji kada je u pitanju prosocijalno ponašanje (npr. Asher, Williams, 1987; Chung & Asher, 1996; Crick & Dodge, 1989; Crick & Grotpeter, 1995). Skala za odgovore bila je četvorostepena skala Likertovog tipa (0 = *nikad*, 1 = *vrlo retko*, 2 = *često*, 3 = *gotovo svakodnevno*). Na ovom uzorku interna konzistentnost Skale procene prosocijalnog ponašanja iznosi .78.

Procenu su vršile 4 učiteljice za sve učenike odeljenja u kojem drže nastavu, tako da je uzorkom obuhvaćeno 4 odeljenja. Učiteljima je ponuđena lista svih učenika odeljenja a zatim se od njih tražilo da za svako dete ocene učestalost opisanog ponašanja.

Rezultati

Korelacije između pokazatelja socijalne adaptacije

Korelacije između tri pokazatelja socijalne adaptacije ukazuje na statistički značajnu pozitivnu korelaciju između socijalne prihvaćenosti i prosocijalnog ponašanja ($r = .36, p < .01$), što bi značilo da deca koja imaju viši stepen socijalne prihvaćenosti, ujedno u većoj meri ispoljavaju prosocijalna ponašanja. Korelacija između socijalnog uticaja i prosocijalnog ponašanja nije značajna ($r = .07, p > .05$). Korelacija između indeksa socijalne prihvaćenosti i socijalnog uticaja je nulta ($r = -.004, p > .05$).

Razlike između dece koja imaju i koja nemaju prijatelja u pokazateljima socijalne adaptacije

Kako bismo utvrdili da li postoje razlike između dece koja imaju prijatelja i dece koja nemaju prijatelja u stepenu socijalne prihvaćenosti, socijalnom uticaju i prosocijalnom ponašanju, sproveli smo tri *t*-testa za nezavisne uzorke. Rezultati pokazuju da postoje razlike između sva tri pokazatelja socijalne adaptacije. Dobijene razlike ukazuju na to da deca koja imaju prijatelje imaju viši stepen socijalne prihvaćenosti i socijalnog uticaja, kao i više prosocijalnog ponašanja na osnovu procene učiteljice (Tabela 1).

Tabela 1

Deskriptivni podaci obe grupe učenika na skorovima za socijalnu prihvaćenost, socijalni uticaj i prosocijalno ponašanje

Varijabla	Grupa	<i>AS</i>	<i>SD</i>	<i>t</i> (96)	<i>p</i>
Socijalna prihvaćenost	Deca koja imaju prijatelje	0.60	1.06	4.54	.00
	Deca koja nemaju prijatelje	-0.69	1.67		
Socijalni uticaj	Deca koja imaju prijatelje	0.26	1.13	2.28	.02
	Deca koja nemaju prijatelje	-0.30	1.34		
Prosocijalno ponašanje	Deca koja imaju prijatelje	8.30	1.72	2.21	.03
	Deca koja nemaju prijatelje	7.73	1.73		

Diskusija

Čovek kao socijalno biće ima potrebu da stupa u interpersonalne odnose počev od najranijeg doba. Prijateljstva na ranom osnovnoškolskom uzrastu predstavljaju prva prava uzajamna prijateljstva, koja u velikoj meri utiču na razvoj deteta i njegovu adaptaciju na školsko okruženje i društvena pravila.

U skladu sa prethodnim istraživanjima koja su pokazala da postoje razlike među decom koja imaju i dece koja nemaju prijatelja u prosocijalnom ponašanju (Bowker et al., 2006; Glick & Rose, 2011; McGuire & Weisz, 1982) i socijalnoj prihvaćenosti i vidljivosti u odeljenju (Vaugh et al., 2000; Wentzel et al., 2004), i naši rezultati ukazuju na postojanje istih razlika. Pokazalo se da deca koja imaju prijatelja ispoljavaju veći stepen prosocijalnog ponašanja od dece koja nemaju prijatelja u odeljenju. To bi značilo da deca koja su deo prijateljske dijade više ispoljavaju ponašanja koja su usmerna ka drugima. Ovakva razlika u stepenu prosocijalnog ponašanja se može objasniti uzajamnim delovanjem članova unutar dijade. Istraživanja su pokazala da deca biraju prijatelja na osnovu principa sličnosti kada je u pitanju i prosocijalno ponašanje na ranom osnovnoškolskom uzrastu (Trbojević i Petrović, 2014). To bi značilo da u dijadi postoji harmoničan odnos u karakteristikama članova i da samim tim članovi jedan drugom predstavljaju modele za ponašanje, ističući time karakteristike koje su dominantne kod njih. S obzirom na to da se pokazalo da se unutar dijade razmenjuje veći broj pozitivnih socijalnih ponašanja (Azmitia & Montgomery, 1993; Damon & Killen, 1982; McNamara Barry & Wentzel, 2006; Nelson & Aboud, 1985), razlika u prosocijalnom ponašanju dece sa i bez prijatelja ne iznenađuje. Naime, pozitivna razmena unutar dijade se verovatno „preliva” i na interakcije sa ostalim vršnjacima kao usvojeno i naučeno poželjno ponašanje. Jedno od retkih istraživanja koja su se bavila doprinosom prijateljskih dijada na socijalno ponašanje tokom vremena, pokazalo je da prijatelji vremenom dovode do razvoja socijalnih veština u vidu davanja i traženja pomoći (Glick & Rose, 2011) usled kvalitetne interakcije među članovima dijade. Davanje pomoći predstavlja oblik prosocijalnog ponašanja kod dece, tako da deca koja imaju prijatelja ispoljavaju

u većoj meri prosocijalno ponašanje zahvaljujući tome što su članovi dijade, ali i tome što su i sama pre ulasku u dijadu posedovala određene kompetencije na osnovu kojih su i bila izabrana za prijatelja.

Socijalni status meri detetov položaj u grupi i izražava se stepenom vršnjačke prihvaćenosti, samim tim, deca koja imaju viši stepen vršnjačke prihvaćenosti su bolje pozicionirana u kolektivu. Kada su u pitanju prijateljstva, to bi značilo da se deca koja imaju prijatelja u odeljenju bolje pozicioniraju od dece koja nemaju prijatelja u odeljenju. Kao jedan od razloga ovakve razlike, može biti percepcija vršnjaka, gde se deca koja imaju prijatelja automatski posmatraju kao adekvatnija, socijalno veštija, otvorenija, altruističnija (Wentzel et al., 2004). Ne treba zanemariti ni to da deca koja imaju prijatelja imaju više mogućnosti za stupanje u interakcije nego deca koja nemaju prijatelja (Hartup et al., 1967, prema Putallaz & Gottman, 1981; Masters & Furman, 1981; McCandless & Marshall, 1957), da sa svojom responsivnošću i uvežbanim obilicima ponašanja lakše stupaju u interakciju sa vršnjacima. Takođe, tu je i evidentna povezanost dva pokazatelja socijalne adaptacije, socijalne prihvaćenosti i prosocijalnog ponašanja. Visoko prihvaćena deca u odeljenju ispoljavaju veći broj prosocijalnih ponašanja. Prosocijalna ponašanja poput pomaganja i brige se unutar kolektiva mogu smatrati poželjnim oblicima ponašanja koja sa sobom zatim donose i viši stepen prihvaćenosti u odeljenju.

Pored toga što su deca koja imaju prijatelja prosocijalnija i prihvaćenija u kolektivu, ona imaju i veći stepen socijalnog uticaja, koji podrazumeva stepen reagovanja grupe na pojedinca, što znači da odeljenje u većoj meri reaguje na decu koja imaju prijatelja, nego na decu koja nemaju prijatelja. Kao i kod vršnjačke prihvaćenosti, i ovde veliku ulogu može imati percepcija vršnjaka. Deca koja imaju prijatelja su uočljivija u kolektivu usled pripadnosti dijadi i kompetencijama koje poseduju (Krnjajić, 2002), samim tim kolektiv u većoj meri reaguje na njih. Reakcija može biti i pozitivna i negativna, u zavisnosti od individualnih karakteristika dece u kolektivu, gde je moguća i ljubomora i divljenje prema deci koja su uspostavila dijadu. Nezavisno od kvaliteta reakcije, deca koja imaju prijatelja su vidljivija u kolektivu usled kompetencija koje poseduju i usled pripadanja samoj dijadi.

Razlike u socijalnom statusu i socijalnom uticaju dece sa i bez prijatelja ukazuju na relevantan uticaj prijatelja na položaj i vidljivost deteta u odeljenju, kao i na stepen vršnjačke prihvaćenosti. U ovim domenima postoji određena cirkularnost i neizbežna povezanost. Naime, da bi dete bilo izabrano za prijatelja ono mora da poseduje interpersonalne i socijalne kompetencije, na osnovu kojih ono biva prihvaćenije i vidljivije u kolektivu u kojem se izbor prijatelja i vrši. Zatim, svoje kompetencije dete dalje usavršava unutar dijade i time biva socijalno kompetentnije (Vaugh et al., 2000) i poželjnije za druženje.

Deca koja imaju prijatelje su samim tim što su članovi dijade ispunili razvojni

zadatak, a ispoljavanjem većeg stepena prosocijalnog ponašanja i time što su prihvaćeniji od strane vršnjaka, pokazuju da su socijalno adaptiranija od dece koja nemaju prijatelja u odeljenju. Moguće je da deca u prvom razredu osnovne škole, pripadnost dijadi posmatraju kao prestiž i socijalno poželjno ponašanje kojem treba težiti, i da iz tog razloga decu koja imaju prijatelja pre biraju za igru smatrajući da su se ta deca bolje snašla u novoj sredini od njih samih. Moglo bi se reći da je glavna razlika dece sa i bez prijatelja na ranom osnovnoškolskom uzrastu upravo u socijalnoj adaptaciji, da deca bez prijatelja još uvek nisu ispunila svoj razvojni zadatak i da su trenutno imaju niži stepen socijalne adaptacije u odnosu na decu koja imaju prijatelja. Samim tim, da bi deca koja nemaju prijatelja dostigla isti nivo socijalne adaptacije kao deca sa prijatelja, potrebno je osmisliti programe intervencije i edukacije kako bi se stekle potrebne kompetencije za uspostavljenje prijateljskih dijada unutar kojih bi deca nadalje usavršavala i usvajala veštine i ponašanja neophodna za kasnije interpersonalne odnose i psihosocijalni razvoj.

Završna razmatranja

U ovom istraživanju je pokazano da postoje razlike u socijalnim karakteristikama dece koja imaju i nemaju prijatelja u odeljenju, a koje su relevantne za socijalnu adaptaciju već na uzrastu od sedam godina. Ovim se otvaraju druga istraživačka pitanja poput istraživanja uticaja samih dijada na individualni razvoj deteta na tako ranom uzrastu i upoređivanjem tog uticaja u odnosu na period adolescencije gde adolescenti u većoj meri provode vreme sa svojim prijateljima i imaju celovitije shvatanje samog prijateljstva. Takođe, buduća istraživanja bi mogla da se bave kompetencijama koje su neophodne za uspostavljanje prijateljske dijade u odnosu na pol i uzrast i razlikama dece sa i bez prijatelja i efektima tih razlika na blagostanje i socijalnu adaptaciju u odrasloj dobi i psihosocijalni razvoj. Istraživanja se uglavnom bave kvalitetnim prijateljskim dijadama, ali ne treba zanemariti ni prijateljske dijade koje su manje kvalitetne, gde može doći do razvoja maladaptivnih oblika ponašanja i disfunkcionalnog razvoja individue.

Eventualni nedostatak ovog istraživanja je što nisu uzeta u obzir prijateljstva izvan odeljenja. Međutim, deca najviše vremena provode upravo u školskom okruženju i iz tog okruženja uglavnom i biraju prijatelje. Preventivni programi koji bi se osmislili kako bi se razlike među decom umanjile bi se bolje pratili unutar jednog organizovanog kolektiva nego van njega.

Takođe, treba uzeti u obzir da se stepen prosocijalnog ponašanja merio na osnovu procene od strane učiteljica, gde je moguće da učiteljice nisu u dovoljnoj meri upoznale svu decu. Međutim, targetiranjem onih ponašanja koja su relevantna za ovaj uzrast ispitanika i koja su jasno vidljiva, procena od strane

učiteljica bi se mogla smatrati validnom i verodostojnom. Buduća istraživanja bi mogla da uzmu dodatne mere prosocijalnog ponašanja, da li u vidu opservacije ili procene od strane vršnjaka i roditelja, kao i druge mere adaptivnih ponašanja kako bi što preciznije definisala koje su to razlike između dece sa i bez prijatelja.

Reference

- Asher, S. R., & Renshaw, P. (1981). Children without friends: Social knowledge and social – skill training. In S. R. Asher & J. Gottman (Eds.), *The development of children's friendships* (pp. 273–296). New York: Cambridge University Press.
- Asher, S. R., & Williams, G. A. (1987). Helping children without friends in home and school contexts. In S. R. Asher & G. A. Williams (Eds.), *Children's social development: Information for teachers and parents* (pp. 1–26). Urbana, IL: University of Illinois (ERIC Document Reproduction Service No. ED 283 625).
- Austin, M. C., & Thompson, G. G. (1948). Children's friendships: A study of the bases on which children select and reject their best friends. *Journal of Educational Psychology*, 39, 101–116.
- Azmitia, M., & Montgomery, R. (1993). Friendship, transactive dialogues, and the development of scientific reasoning. *Social Development*, 2, 202–221.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Bowker, J. C. W., Rubin, K. H., Burgess, K. B., Booth-LaForce, C., & Rose-Krasnor, L. (2006). Behavioral characteristics associated with stable and fluid best friendship patterns in middle childhood. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52, 671–693.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss, Vol. 2: Separation*. New York: Basic Books.
- Buhrmester, D. (1990). Friendship, interpersonal competence, and adjustment in preadolescence and adolescence. *Child Development*, 61, 1101–1111.
- Bukowski, W. B., Newcomb, A. F., & Hartup, W. W. (2001). Friendship and its significance in childhood and adolescence: Introduction and comment. In W. B. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep* (pp. 1–15). New York: Cambridge University Press.
- Chung, T., & Asher, S. R. (1996). Children's goals and strategies in peer conflict situations. *Merrill-Palmer Quarterly*, 42, 125–147.
- Coie, J. D., Dodge, K. A., & Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: A cross age perspective. *Developmental Psychology*, 18, 557–570.
- Corsaro, W. (1981). Friendship in the nursery school: Social organization in a peer environment. In S. R. Asher & J. Gottman (Eds.), *The development of children's friendships* (pp. 207–241). New York: Cambridge University Press.
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710–722.

- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1989). Children's perceptions of peer entry and conflict situations: strategies, social goals, and outcome expectations. In B. Schneider, J. Nadel, G. Attili, & R. Weissberg (Eds.), *Social competence developmental perspective* (pp. 396–399). Boston: Kluwer-Nijhoff.
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*, 74–101.
- Crick, N. R., Werner, N. E., Casas, J. F., O'Brien, K. M., Nelson, D. A., Grotzinger, J. K., & Markon, K. (1999). Childhood aggression and gender: A new look at an old problem. In D. Bernstein (Ed.), *The Nebraska symposium on motivation* (Vol. 45, pp. 75–141). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Damon, W., & Killen, M. (1982). Peer interaction and process of change in children's moral reasoning. *Merrill-Palmer Quarterly*, *28*, 347–367.
- Eisenberg, N., & Miller, P. A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, *101*, 91–119.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Maszk, P., Holmgren, R., & Suh, K. (1996). The relations of regulation and emotionality to problem behavior in elementary school children. *Development and Psychopathology*, *8*, 141–162.
- Farmer, T. W., Hall, C. M., Leung, M. C., Estell, D. B., & Brooks, D. (2011). Social prominence and the heterogeneity of rejected status in late elementary school. *School Psychology Quarterly*, *26*, 260–274.
- Fine, G. (1981). Friends, impression management, and preadolescent behavior. In S. R. Asher & J. Gottman (Eds.), *The development of children's friendships* (pp. 29–52). New York: Cambridge University Press.
- Gifford-Smith, M. E., & Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships: Social acceptance, friendships, and peer networks. *Journal of School Psychology*, *41*, 235–284.
- Glick, G. C., & Rose, A. J. (2011). Prospective associations between friendship adjustment and social strategies: Friendship as a context for building social skills. *Developmental Psychology*, *47*, 1117–1132.
- Grotzinger, J. K., & Crick, N. R. (1996). Relational aggression, overt aggression, and friendship. *Child Development*, *67*, 2328–2338.
- Hartup, W. W., & Stevens, N. (1997). Friendships and adaptation in the life course. *Psychological Bulletin*, *121*, 355–370.
- Krnjajić, S. (1990). *Dečja prijateljstva*. Beograd: Prosveta.
- Krnjajić, S. (2002). Vršnjački odnosi i školsko postignuće. *Zbornik Institut za pedagoška istraživanja*, *34*, 213–235.
- Kupersmidt, J. B., & Coie, J. D. (1990). Preadolescent peer status, aggression, and school adjustment as predictors of externalising problems in adolescence. *Child Development*, *61*, 1350–1362.

- Kurth, S. B. (1970). Friendships and friendly relations. In G. J. McCall (Ed.), *Social relationships* (136–170). Chicago: Aldine.
- Ladd, G. W., & Kochenderfer, B. J. (2001). Linkages between friendship and adjustment during early school transitions. In W. B. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep* (pp. 322–345). New York: Cambridge University Press.
- Masters, J. C., & Furman, W. (1981). Popularity, individual friendship selection, and specific peer interaction among children. *Developmental Psychology, 17*, 344–350.
- McCandless, B. R., & Marshall, H. R. (1957). A picture sociometric technique for preschool children and its relation to teacher judgments of friendship. *Child Development, 28*, 139–147.
- McGuire, K. D., & Weisz, J. R. (1982). Social cognition and behavior correlates of preadolescent chumship. *Child Development, 53*, 1478–1484.
- McNamara Barry, C., & Wentzel, K. R. (2006). Friend influence on prosocial behavior: The role of motivational factors and friendship characteristics. *Developmental Psychology, 42*, 153–163.
- Nelson, J., & Aboud, F. (1985). The resolution of social conflict between friends. *Child Development, 56*, 1009–1017.
- Newcomb, A. F., & Bagwell, C. L. (1995). Children's friendship relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 117*, 306–347.
- Newcomb, A. F., & Bagwell, C. L. (2001). The developmental significance of children's friendship relations. In W. B. Bukowski, A. F. Newcomb & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep* (pp. 289–323). New York: Cambridge University Press.
- O'Donnell, A. M. (2006). The role of peers and group learning. In P. A. Alexander & P. H. Winne (Eds.), *Handbook of educational psychology* (pp. 781–802). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
- Putallaz, M., & Gottman, J. (1981). Social skills and group acceptance. In S. R. Asher & J. Gottman (Eds.), *The development of children's friendships* (pp. 116–149). New York: Cambridge University Press.
- Schaffer, H. R. (1996). *Social Development: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Schofield, J. (1981). Complementary and conflicting identities: Images and interaction in an interracial school. In S. R. Asher & J. Gottman (Eds.), *The development of children's friendships* (pp. 53–90). New York: Cambridge University Press.
- Trbojević, J. (2013). Vršnjački odnosi i vršnjačko učenje kao korelati akademskog postignuća. *Nastava i vaspitanje, 62*, 479–494.
- Trbojević, J. i Petrović, J. (2014). Kako deca biraju prijatelje? *Pedagoška stvarnost, 60*(1), 142–156.
- Vasta, R., Haith, M. M., & Miller, S. A. (2005). *Dječija psihologija*. Jastrebarsko:

Naklada Slap.

- Vaughn, B. E., Azria, M. R., Krzysik, L., Caya, L. R., Bost, K. K., Newell, W., & Kazura, K. L. (2000). Friendship and social competence in a sample of preschool children attending head start. *Developmental Psychology, 34*, 329–338.
- Vygotsky, L. S. (1977). Play and its role in mental development of the child. In M. Cole (Ed.), *Soviet Developmental Psychology*. White Plains, NY: M. E. Sharpe.
- Wentzel, R. K., McNamara Barry, C., & Caldwell, K. A. (2004). Friendships in middle school: influences on motivation and school adjustment. *Journal of Educational Psychology, 96*, 195–203.

Jovana Trbojević

Jelica Petrović

Department of
Psychology, Faculty of
Philosophy, University of
Novi Sad

SOCIAL CHARACTERISTICS OF CHILDREN WHO ESTABLISH FRIENDSHIP DYADS

Establishing a friendship dyad is a developmental task for children and is an indicator of social adaptation that has a relevant role in the overall development of an individual. Given that friendship is above all, a social relationship, this research examines whether there are differences in the social characteristics of children with and without a friend in the early school age. Prosocial behavior, social acceptance, and social influence (all of which represent indicators of social adaptation as well) were taken as relevant variables by which children with and without a friend could be distinguished. The sample consisted of 101 children who were divided into two groups (children who have a friend = 54, children who do not have a friend = 47). The separation of children into two groups was based on sociometric procedure. In addition to the sociometric procedure, the assessment scale of prosocial behavior – form for teachers was also applied. The results show a statistically significant difference between the two groups of children when indicators of social adaptation are in question. The results show that children who have a friend fulfill the developmental task of forming friendship dyads earlier and show a higher degree of social adaptation.

Keywords: children's friendships, sociometric procedure, social influence, prosocial behavior, social adaptation